

ՊՈՂԱԾԱՆ ՆԱՐԵԿ

(ՀՅՒՒ)

ՏԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱԼԵՎԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՆԿԵԼԻ ԵՎ ԴՐԱ
ՀԱՄԱՐ ԴԱՏՔԻ ՄԱՍԻՆ ԿՈՎԿԵՏԵՒՆՅԱՆ ԸՆԴԻՆՈՒՄԸ ԵՎ ՀԱՅՈՅ
ՏԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՍԱՆ

Հրեական ծագում ունեցող լիէ իրավաբան Ռաֆայել Լեմկինը, ով ցեղասպանություն եզրույթի ստեղծողն է, կարևոր մասնակցություն է ունեցել է 1948 թ. դեկտեմբերի 9-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունված «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժի մասին» կոնվենցիայի կազմմանը: Լեմկինը նաև պայքարել է կոնվենցիայի վավերացման համար:

Հոդվածում փորձ է արվում ներկայացնել, թէ ինչ ազդեցություն է ունեցել Հայոց ցեղասպանությունը Ռաֆայել Լեմկինի՝ Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժի մասին կոնվենցիայի ընդունմանը միտված գործունեության մեջ:

1946 թ. հոկտեմբերին՝ Նյույորքերգի դատավարությունից մի քանի օր հետո, Հնդկաստանը, Կուբան և Պանաման խնդրեցին ցեղասպանության հարցն ընդգրկել ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի առաջին հանդիպման օրակարգում: Նրանք կոչ էին անում Գլխավոր ասամբլեային դատապարտել ցեղասպանության հանցագործությունը, նույնիսկ եթե դա կատարվում է խաղաղ պայմաններում¹:

1946 թ. դեկտեմբերի 11-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեան ընդունում է թիվ 95 (1) բանաձեռ, որով հաստատվում էին միջազգային իրավունքի այն սկզբունքները, որոնք ամրագրվել էին Նյույորքերգի միջազգային դատարանի կանոնադրությամբ²: Գլխավոր ասամբլեայի կողմից հաստատվում է նաև թիվ 96 բանաձեռ, որի ընդունման համար նիստ էր իրավիրել ՄԱԿ-ի Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդը, կազմելու միջազգային պայմանագիր, որը կպարտադրի պետություններին կանխել և պատժել ցեղասպանության հանցագործությունը:

¹ Shelton D., Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity, Macmillan Reference USA: 2005 Thomson Gale, vol. 1, p. 204.

² United Nations General Assembly Resolution 95 (1) of 11 December 1946, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/47/IMG/NR003347.pdf>).

Բանաձեի համաձայն՝ Գլխավոր ասամբլեան հաստատում էր, որ ցեղասպանությունը միջազգային իրավական հանցագործություն է:

Բանաձեում նշվում էր. «Տեղասպանությունն ամբողջ մարդկային խմբի գոյության իրավունքի ժխտումն է, քանի որ սպանությունը մարդկային էակների ապրելու իրավունքի ժխտումն է, ինչպես մարդկային խղճի գոյության ժխտումն է... և հակասում է բարոյական օրենքներին և ՍԱԿ-ի ոգուն ու նպատակներին: Գլխավոր ասամբլեան հետևաբար պնդում է, որ ցեղասպանությունը ոմիք է միջազգային իրավունքի համաձայն... Անկախ այն բանից, թե հանցագործությունը կատարվել է կրոնական, ռասայական, քաղաքական կամ այլ հիմքերով, այն պատճելի է»³:

Գլխավոր ասամբլեայի որոշման ընդունումից հետո Լեմկինը սովորում էր պետության բացարձակ ինքնիշխանության հայեցակարգի նկատմամբ հաղթանակը. «Դարձնելով (ցեղասպանությունը) միջազգային մտահոգության խնդիր՝ բանաձեը հինավորապես փոխում է կառավարության պարտավորությունները իր քաղաքացիների նկատմամբ»⁴, - կարծում էր Լեմկինը: Իսկ 1947 թ. դեկտեմբերի 27-ին ոսկիոհեռարձակման ժամանակ Լեմկինն արդեն նշում է. «ՍԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի որոշմամբ 1946 թ. դեկտեմբերի 11-ին ցեղասպանությունը, որը նշանակում է մարդկային ռասայական, կրոնական, ազգային, լեզվական, քաղաքական խմբերի ոչնչացում, հայտարարվեց որպես հանցագործություն միջազգային իրավունքի համաձայն և ՍԱԿ-ի անդամ պետությունների միջև պետք է ստորագրվի պայմանագիր «հանցագործությունների հանցագործությունը» պատժելու և կանխելու համար: Մարդկային պատմության մեջ առաջին անգամ մարդկային ամբողջ խմբերի գոյության իրավունքը դարձել է միջազգային մտահոգության առարկա»⁵:

³ United Nations General Assembly Resolution 96 of 11 December 1946, (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/47/IMG/NR003347.pdf>).

⁴ Bechky P., Lemkin's Situation: Toward a Rhetorical Understanding of Genocide, Journal Brooklyn Law Review, Brooklyn Law School vol. 77, issue 2, article 3, 2012. p. 581.
(<http://brooklynworks.brooklaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1160&context=blr>).

⁵ American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P-154, Box 6, Folder 1, Draft of Broadcast on Genocide, December 23, 1947, p. 1. (Ուաֆայել Լեմկինի թողած արխիվային մեծարանակ նյութերի մի մասը պահպանվում է

ՍԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Տրիգվե Լին խնդրեց Լեմկինին պատրաստել ցեղասպանության կոնվենցիայի նախագիծ: Նախագծի մշակումը Լեմկինի, ֆրանսիացի իրավաբան Շոնարյէ որ Վարրի և ուժինացի իրավական փորձագետ Վեսպասիան Պելլայի կողմից տեղի ունեցավ 1947 թ. ապրիլ-մայիս ամիսներին:

Լեմկինը տարբերակում էր «Ֆիզիկական» ցեղասպանությունը (անձանց սպանությունը), «կենսաբանական» ցեղասպանությունը (օնունեների կանխարգելում) և մշակութային ցեղասպանությունը: Մինչդեռ Շոնարյէ որ Վարրը և Վեսպասիան Պելլան ընդունում էին, որ գոյություն ունի «ֆիզիկական» ցեղասպանություն և «կենսաբանական» ցեղասպանություն, նրանք կասկածամտությամբ էին վերաբերվում «մշակութային» ցեղասպանությանը և պնդում էին, որ այդ հարցը Գլխավոր ասամբելայի որոշելիքն է: Լեմկինը լորրինց արեց պայմանագիրը ՍԱԿ-ի Գլխավոր ասամբելայի Փարիզի նստաշրջանում, սակայն հանդիպեց խոշընդուների: Զգալի առարկություններ եղան նախագծի՝ մշակութային ցեղասպանությանը վերաբերող հոդվածի վերաբերյալ⁶: Լեմկինը նախընտրեց կոնվենցիայի նախագծից դուրս քողնել բաղարական խմբերի ցեղասպանության հարցը, քանի որ, ինչպես ինքն էր ասում՝ այն չուներ պահանջվող մշտականությունը⁷:

Իր հարցազրույցներից մեկում, որը տեղի է ունեցել 1947 թ. հունիսի 12-ին, պրոֆեսոր Լեմկինը կարևորում է այն հանգամանքը, որ կոնվենցիայի ընդունման դեպքում յուրաքանչյուր պետություն ցեղասպանությունը պետք է համարի միջազգային հանցագործություն, որն իրագործողները պետք է պատճի ենթարկվեն. «Յուրաքանչյուր պետություն կարող է ընդունել ցեղասպանությունը որպես հանցագործություն բրեեկան իրավունքի համաձայն: Յուրաքանչյուր պետության դատա-

Նյու Յորքում գոևլող Ամերիկայի իրեական պատմական ընկերակցությունում (American Jewish Historical Society).⁶ Ու. Լեմկինի հավաքածուի տեսքով: Արխիվային նյութերը հիմնականում ամփոփված են 12 ձեռագրերի պահոցների մեջ: Նյութերի որոշ մասը մատչելի է նաև առցանց տարբերակով: Տե՛ս <http://digifindingaids.cjh.org/?pID=109202>.

⁶ Cooper J., "Raphael Lemkin and the Struggle for the Genocide convention", New York: Palgrave MacMillan, 2008, p. 90.

⁷ Shelton D., Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity, Macmillan Reference USA: Thomson Gale, vol. 2, 2005, p. 625.

⁸ Schabas W., Genocide in International Law: The Crimes of Crimes, Cambridge University Press, 2000, p. 53.

րաններն իրավունք կունենան ձերբակալելու և պատժելու ցեղասպանության իրագործման հարցում մեղավոր ցանկացած անձի, որտեղ էլ որ նա այդ պետության տարածքում հայտնաբերվի, եթե նույնիսկ հանցագործությունը կատարվել է արտասահմանում»⁹. - նշում է Լեմկինը, ապա որպես պատժի ենթակա ցեղասպանության օրինակ ներկայացնում Հայոց ցեղասպանության դեպքերը. «Օրինակի համար բերենք թուրքերի կողմից հայերի կոտորածների դեպքը, մի իրադարձություն, որը բոլորը հիշում են: Այն թուրքը, ով մասնակցել է ընդդեմ հայերի Հալեպում ցեղասպանության հանցագործությանը, կարող է հայտնվել Նյու Յորքում, Նյու Յորքի դատարանները կարող են իրավունք ունենալ պատժելու նման իրավախախտներին: Ավելին՝ ՄԱԿ-ի մարմինները և բնականաբար Անվտանգության խորհուրդը իրավունք կունենան միջամտելու ցանկացած կառավարության գործերին, որը կասկածվում է ցեղասպանության իրականացումը թույլ տալու մեջ: Միջազգային դատարանը կարող է մեղադրանք առաջարկել բարձրաստիճան օրինագանցներին՝ որպես կառավարության անդամների: Պետք է փոխհատուցում վճարվի զոհ դարձած խմբի փրկված անդամներին»¹⁰:

1947 թ. հունիսի 26-ին Լեմկինը և իր գործընկերները ներկայացրին «քարտուղարության նախագիծը» (Secretariat Draft) (ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ E/447), որպես ցեղասպանության կոնվենցիայի առաջին նախագիծ¹¹: «Քարտուղարության նախագիծը» լրամշակվեց Տնտեսական և սոցիալական խորհրդի *ad hoc* հանձնաժողովի կողմից, որում ներկայացված էին պետությունների ներկայացուցիչները: 1948 թ. գարնանը Տնտեսական և սոցիալական խորհրդը սկսեց վերաձևակերպումներ անել Ցեղասպանության կոնվենցիայում և այդ խնդրի իրականացման համար իրավիրեց 7 պատվիրակություններից կազմված հանձնաժողով, Լեմկինը չընդգրկվեց հանձնաժողովի կազմում, քանի որ նա ոչ պաշտոնական պատվիրակ էր:

⁹ American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P-154, Box 6, Folder 1, Transcript of interview of Raphael Lemkin, First draft of transcript, June 12, 1947, p. 1.

¹⁰ Նույն տեղում:

¹¹ Secretariat Draft First Draft of the Genocide Convention, Prepared by the UN Secretariat, [May] 1947 [UN Doc. E/447], (<http://www.preventgenocide.org/law/convention/drafts/>).

1948 թ. ՍԱԿ-ում իր կարդացած դասախոսությունում¹² Լեմկիեր մատեանշում է ցեղասպանության ենթարկված ժողովուրդներին՝ այդ թվում՝ ևս հայերին: Հայոց ցեղասպանության իրողությունն առաջային տեղ էր գրավում Լեմկինի հիշողությունում¹³:

Ի վերջո վերաձևակերպված նախագիծը 1948 թ. սեպտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին ներկայացվեց ՍԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեային: Ցեղասպանություն հանցագործությունը կանխարգելելու և որա համար պատճի մասին կոնվենցիայի տերսուն ընդունվեց ՍԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1948 թ. դեկտեմբերի 9-ին: Տվյալ կոնվենցիայի հիմնական նպատակն էր հաստատել այն փաստը, որ ցեղասպանությունը միշազգային իրավունքի համաձայն համարվում է հանցագործություն: Կոնվենցիայում տրվում էր ցեղասպանության միշազգայնորեն ճանաչված սահմանումը, որը ներառվեց շատ երկրների ազգային քրեական օրենսդրությունների մեջ:

Փաստաթուրի 2-րդ հոդվածում մասնավորապես նշվում է, որ ցեղասպանությունը նշանակում է հետևյալ գործողություններից ցանկացածը՝ կատարված ազգային, եթևիկական, ցեղական կամ կրոնական որևէ խմբի, որպես այդպիսին, լրիվ կամ մասնակի ոչնչացման մտադրությամբ. (ա) այդ խմբի անդամների սպանությունը, (բ) այդ խմբի անդամներին մարմնական լուրջ վնասվածքներ կամ մտավոր վնաս պատճառելը, (գ) որևէ խմբի համար կյանքի այնպիսի պայմանների միտումնավոր ստեղծումը, որոնք ուղղված են նրա լրիվ կամ մասնակի ֆիզիկական ոչնչացմանը, (դ) այդ խմբի միշավայրում մանկածնությունը կանխելուն միտված միջոցների իրականացումը, (ե) երեխաների բոնի փոխանցումը մարդկային մի խմբից մյուսին¹⁴: Ըստ որում բարար է վերը նշվածներից անզամ մեկ գործողության առկայությունը, և կարելի է պնդել ցեղասպանության իրազործման մասին:

¹²Տե՛ս Լեմկինի դասախոսության տերսուր առցանց՝ (<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002269/226985eo.pdf>).

¹³Goodman H. A., The United States Should Remember Raphael Lemkin's Words and Formally Recognize the Armenian Genocide, The Huffingtonpost article, 04/13/2015, (http://www.huffingtonpost.com/h-a-goodman/the-united-states-should-2_b_7053052.html).

¹⁴Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին կոնվենցիան, 1948 թ. դեկտեմբերի 9 (http://www.un.am/res/UN%20Treaties/III_1.pdf).

Հանցագործության սահմանման գործում կարևոր պահ էր առանձին խմբերի ոչնչացման մտադրության առկայությունը, որին Լեմկինն իր թղթերում առանձնակի կարևորություն է տալիս՝ փաստելով, որ և Հայոց ցեղասպանության, և՝ հրեաների Հոլոքոստի իրագործման հիմքում ընկած է եղել հայերին և հրեաներին՝ որպես առանձին խմբերի ոչնչացնելու մտադրությունը. «Երկրորդ հողվածը խոսում է կոնկրետ մարդկային խմբին ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն ոչնչացնելու մտադրության մասին՝ որպես այդպիսին: Բարերը ավելացվել են այն նպատակով, որ համապատասխանեցվեն այնպիսի իրավիճակները, երբ ոչ ամբողջ խումբն է ոչնչացվում: Օրինակի համար, հրեաների դեպքում ոչ բոլոր 16 մլն-անոց ամբողջ հրեական ցեղն էր (Հիտլերի - ՆՊ) վերահսկողության տակ: 6 մլն հրեաների ոչնչացումը նրա կողմից նշանակում է հրեա ազգի մասնակի ոչնչացում, և որը պետք է որակվի որպես ցեղասպանություն: 1,2 մլն հայեր ոչնչացվեցին: 1916 թ. նրանք ներկայացնում էին հայ ժողովրդի զգալի մասը, բայց ոչ ամբողջ հայ ժողովուրդը: Այս խոսքերը արդեն հաստատում են երկրորդ հողվածը (ցեղասպանության կոնվենցիայի) ցույց տալու համար, որ հանցագործները մտադիր են եղել ոչնչացնել խմբին: Ոչնչացումը նշանակում է այնպիսի գործողությունների իրականացում, որոնք հանգեցնում են խմբի վերացմանը: Հրեաները, հայերը, կաթոլիկները և բողոքականներն անցյալում ոչնչացվել են միայն այն պատճառով, որ նրանք տվյալ կրոնական և ազգային խմբերին էին պատկանում: Վերաբերմունքը անհատական հրեայի, հայի, կաթոլիկի կամ բողոքականի նկատմամբ ոչ եական է»¹⁵:

Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժի մասին կոնվենցիայի դրույթների վերաբերյալ իր մեկ այլ վերլուծությունում Լեմկինը նշում է, թե քրեական իրավունքում մտադրությունն առաջնային նշանակություն ունի: Կոնվենցիայի երկրորդ հողվածը պահանջում է, որ մտադրությունը լինի կոնկրետ. «Բավարար չէ սպանել տարբեր կրոնի և ռասայի պատկանող մարդկանց, բայց այդ սպանությունները պետք է կատարվեն որպես մի ծրագրի մի մաս ոչնչացնելու տրված խմբերին: Օրինակ՝ այն թուրքերը, ովքեր մասնակցեցին 1,2 մլն հայերի բնաջնջմանը, նրանք մեղավոր են ցեղասպա-

¹⁵ American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P-154., Box 6, Folder 2, The Truman Doctrine, the Marshall Plan, and the U.N. Action on Genocide, March 29, 1948 , p. 1, 2.

նուրյուն կատարելու հարցում, որովհետև նրանք գործել են հայ ազգին ոչխացնելու մտադրությամբ¹⁶. - գրում է Լեմկինը:

Նշեք, որ կոնվենցիայում տեղ գտած ցեղասպանության՝ որպես միջազգային հանցագործության բոլոր բաղադրիչները համընկնում են այն գործողությունների հետ, որոնք իրականացվել են օսմանյան իշխանությունների կողմից հայերի նկատմամբ: Այս իմաստով կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածում նշված ցեղասպանության իրագործման համար հիմք հանդիսացող նշված բոլոր 5 գործողություններն առկա են Հայոց ցեղասպանության իրագործման ժամանակ՝ այդ թվում նաև «Երեխաների բոնի փոխանցումը մարդկային մի խմբից մյուսին»: Լեմկինը ցեղասպանության հանցագործության բնույթի վերաբերյալ իր անտիպ հետազոտություններից մեկում, անդրադառնալով Երեխաների բոնի փոխանցմանը, նշում է, թե մարդկային խմբի կենսաբանական շարունականությունը խարթելու ձևերից մեկն այդ խմբից Երեխաներին հեռացնելն է: «Այս տեսակի ցեղասպանության բազմաթիվ դեպքեր են տեղի ունեցել պատմության ընթացքում... Թուրքական իշխանությունները վերցնում են քրիստոնյա Երեխաներին և փորձում նրանց կրթել թուրքիայի զորամասերում: Հետազայում այդ Երեխաները դարձան թուրքական զինվորներ, ուղարկվեցին իրենց հայրենի հողերը որպես ուզմական վերահսկող գումարտակներ: Նրանց դաժանություններն իրենց սեփական ծնողների և նախկին համարադարձների նկատմամբ մեծ էր, քան թուրքերի կողմից ցուցաբերված դաժանությունը»¹⁷:

Հայոց ցեղասպանության դատապարտման խնդրի շուրջ Լեմկինի անհանգուտությունը հանգեցրեց նրան, որ նա իր առջև հստակ նպատակ դրեց հասնել նրան, որ թուրքիան լինի այն վավերացնող առաջին երկրներից: Լեմկինը զիտակցում էր, որ խոշընդոտների է հանդիպելու այս հարցում. «Բմ մտրում հասունացել էր համարձակ ծրագիր: Այն կայանում էր նրանում, որ թուրքիան լինի կոնվենցիան առաջին 20 վավերացնողների թվում: Դա բավություն կլինի հայերի ցեղասպանության համար: Սակայն ինչպէ՞ս հասնել դրան... Թուրքերը հպարտանում են իրենց հանրապետական կառավարման ձևով և առաջադեմ զաղափարներով, որոնք օգնեցին նրանց փոխել Օսմանյան կայսրության կառավարումը: Ցեղասպանության կոնվենցիան պետք է դրվի սոցիալա-

¹⁶ American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P-154, Box 7, Folder 3, The Convention for the Prevention and Punishment of Genocide, p. 3.

¹⁷ American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P-154, Box 7, Folder 2, Nature of genocide, p. 11, 12.

կան և միջազգային առաջընթացի շրջանակներում: Ես գիտեի, որ սակայն այս խոսակցության երկու կողմերը ստիպված են լինելու խուսափել մի առարկայի հիշատակումից. թեև այն միշտ կլինի նրանց գիտակցության մեջ՝ հայերը»¹⁸, - գրում է Լեմկինը:

Լեմկինը կոնվենցիայի ընդունման անհրաժեշտությունը կարևորում էր Հայոց ցեղասպանության օրինակով հանցագործների անպատճիծ թողնելու հնարավորությունը բացառելու տեսանկյունից: Ըստ նրա՝ կոնվենցիայի բացակայությունն էր, որ թուրք ոճրագործները կարողացան խույս տալ պատժից. իսկ նրանց պատժելու գործը իրականացրին հայ երիտասարդ վրիժառուները:

Այս առթիվ նա իր անտիպ թողերից մեկում գրում է. «Հայերը արդարադատությունը իրականացրին իրենց սեփական ձեռքերով և ահաբեկչական գործողություններով մահապատժի ենթարկեցին թուրք մեղավորներին: Սա հայ ուսանող Սողոմոն Թեհլերյանի դեպքն է, ով սպանեց թուրքական ներքին գործերի նախարար Թալեար Փաշային Բեռլինի փողոցում, ով ստորագրել էր մահացու տեղահանությունների հրամանները: Հայերի մյուս կոտորածների կազմակերպիչը, որոնք տեղի էին ունեցել Աղրբեջանում Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո, սպանվել է Կոստանդնուպոլսում մի հայի կողմից, ով կորցրել էր իր ընտանիքը ջարդերի ընթացքում¹⁹: Հետաքրքրական է նշել, որ մեղադրյալները երկու դատավարություններին վկայակոչում էին նույն պատճառները...

Դատարանները դատեցին նրանց և անմեղ հայտարարեցին: Ինչո՞ւ: Պաշտոնապես ասվում էր, որ ամբաստանյալները հիվանդ են կամ անհավասարակշիռ: Եթե այդ ժամանակ լիներ ցեղասպանության միջազգային կոնվենցիա, առաջին հերթին դատվելու էին հայ ժողովրդին կործանողները և ոչ թե երկու երիտասարդ հայրենասերները, ովքեր վրեժինողիր են եղել իրենց ժողովրդի տառապանքների համար»²⁰:

¹⁸ Charny I., "Encyclopedia of Genocide", Institute on the Holocaust and Genocide, Jerusalem, Volume 1, 1999, p. 79.

¹⁹ Լեմկինը նկատի ունի վրիժառու Միսար Թոոլակյանին, ով 1921 թվականի հուլիսի 18-ին Կոստանդնուպոլսում սպանել է Բարվի հազարավոր անմեղ հայերի ջարդերի կազմակերպիչ Աղրբեջանի ներքին գործերի նախկին նախարար Բեհբութ Զիվանշիր Խանին: Անզիական ուզմական դատարանը դատել է Թոոլակյանին և արդարացրել որպես անմեղսունակ:

²⁰ American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P-154, Box 7, Folder 3, Le Genocide (Social), undated, p. 4, 5.

Յեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և որա համար պատժելու մասին կոնվենցիան ուժի մեջ մտավ 1951 թ. հունվարի 12-ին։ Այս կապակցությամբ իր հայուսրարության մեջ Լեմկինը չի կարողանում քարցնել իր հուզմունքը՝ նշելով. «Սա հաղթանակի օր է մարդկության համար և ամենագեղեցիկ օրը իմ կյանքում։ Երբ ես նայում եմ հետ՝ դեռի 1933 թ., երբ ես Սարդիդում տեղի ունեցած Ազգերի լիգայի քրեական իրավունքի խորհրդաժողովին ներկայացնում եի օրենքի նախազիմ ընդունելու կրոնական, ազգային և ուսայական խմբերի ոչնչացման, ես վախեցած եի այն ծանրության և խոշընդուների քանակից. որոնք պետք է հաղթահարեի։ Սարդասիրական խաչակրաց արշավանքի հոգնոր ուժը ավելի ուժեղ է, քան որևէ խոշընդուներ։ այնպէս որ անձինք և կառավարությունները պետք է խոնարհվեն այդ ուժի առաջ։ Յեղասպանության դեմ արշավի հոգնոր ուժը վերջապես ճանաչվեց կառավարությունների կողմից և ստացավ դիվանագիտական կարգավիճակ»²¹։

Լեմկինը պայքարում էր, որ Յեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և որա համար պատժելու մասին կոնվենցիան վավերացվի ԱՄՆ-ի կողմից՝ ներկայացնելով որվազներ իրեական Հոլորուսի և Հայոց ցեղասպանության իրազործման գործընթացից։ Այսպէս, նա թելմա Ստիվենսին ուղղված նամակում, ով մերողիտ կանաց խորհրդում կամավոր էր, համոզում էր, որ համագործակցի իր հետ՝ պայքարելու կոնվենցիան սենատում անցկացնելու համար. «Այս կոնվենցիայի ընդունումը խղճի հարց է և ճանապարհ է ստուգելու մեր՝ չարի հետ ունեցած կապը։ Ես գիտեմ, որ հուլիսին և օգոստոսին շատ շոգ է աշխատելու և պլանավորելու համար, բայց չպետք է մոռանալ, որ այս ամիս շոգը պակաս անտանելի է մեզ համար, քան Օսվենցիմի և Դախուուի վառարաններում, քան Հալեպի սպանիչ անապատային շոգին. որը պատճառ դարձավ հարյուր հազարավոր հայ քրիստոնյաների մարմինների այրման համար, ովքեր 1915 թ. ցեղասպանության զոհերն էին»²²։

Լեմկինը կարծում էր. «Եթե Ամերիկյան սենատը հավանություն տա Յեղասպանության կոնվենցիային, ապա մյուս ազգերը կհետևեն Ամերիկային։ Բոլորն ել լավ հիշում են, որ ավելի քան մեկ միլիոն

²¹ American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P-154, Box 6, Folder 2, The Genocide Convention Goes into Force Today, January 12, 1951, p. 1.

²² Power S., A Problem from Hell: America and the Age of Genocide, New York: Basic Books, 2002, 1, p. 71.

հայերի ոչնչացումն Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ անպատճ է մնացել»²³: Որպես կոնվենցիան ԱՄՆ-ի սենատի կողմից ընդունելու անհրաժեշտ փաստարկ Լեմկինը կոչ էր անում սենատին հետևել Վիլսոնի օրինակին, ով հանդես էր գալիս հայերի օգտին, և փակերացնել կոնվենցիան: «Նախազահ Վիլսոնը դժվարությամբ պայքարում էր ավելի քան մեկ միլիոն հայերին ոչնչացումից փրկելու համար: Ֆրանկլին Ռուզվելտի ելույթը ընդդեմ հետապնդումների շատ հայտնի է: ԱՄՆ-ի սենատը, մենք հույս ունեք, հետևելով այս փայլուն օրինակներին կարող է հանդես գալ կոնվենցիայի անհապաղ վավերացման օգտին և դրանով պարզ մարդկային պարկեշտությունը վերածել միջազգային իրավունքի»²⁴:

Իր մահվանից մի քանի ամիս առաջ՝ 1959 թ., երբ արդեն ցեղասպանության կոնվենցիան վավերացվել էր 58 պետությունների կողմից, «Հայրենք» շաբաթաթերթում տպված իր հոդվածում Լեմկինը նշում է, թե Հայոց ցեղասպանության իրողությունը բացեց կոնվենցիայի ընդունման ճանապարհը. «Հայ տղամարդկանց, կանանց և երեխաների տանջանքները, ովքեր խեղովեցին Եփրատ գետում կամ սպանվեցին Դեր Զորի ճանապարհին, պատրաստեցին ՍԱԿ-ի կողմից ցեղասպանության կոնվենցիայի ընդունման ճանապարհը և բարոյապես հարկադրեցին Թուրքիային վավերացնել այն: Սա է պատճառը, որ ամբողջ աշխարհի հայերը հատկապես հետաքրքրված էին Ցեղասպանության կոնվենցիայով: Նրանք լցում էին Փարիզում ՍԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի մշակող կոմիտեի սրահները, երբ ցեղասպանության կոնվենցիան քննարկվում էր: Հայ Լևոն Քեշիշյանը՝ ՍԱԿ-ի արաքական թերթի թղթակիցը, իր գրառումներով զգալիորեն օգնեց Մերձավոր Արևելքի և Հյուսիսային Աֆրիկայի վավերացումը ստանալու համար: Մեկ միլիոն հայեր մահացան, բայց զրկեց ժողովրդի սպանության դեմ ուղղված օրենք իրենց արյան թանաքով և իրենց տառապանքների ոգով»²⁵:

Փաստորեն կարող ենք արձանագրել, որ Լեմկինը Ցեղասպա-

²³ American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P-154, Box 6, Folder 2, The Law on Genocide before the U.S.A. Senate, p. 1.

²⁴ American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P-154, Box 7, Folder 2, On the Need for a Genocide Convention, p. 14.

²⁵ Lemkin R., Father of genocide Convention, Reviews Work Relating to Turkish Massacres Published in the Hairenik Weekly: January 1, 1959. (<http://asbarez.com/59792/lemkins-hairenik-weekly-article-50-years-later-a-powerful-reminder/>).

նուրյան հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժելու մասին կոնվենցիայի ստեղծման և ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու անհրաժեշտությունը պայմանավորում էր ցեղասպանության այնպիսի լայնածավալ գործողությունների անարգել իրականացման հետ. ինչպիսիք են հրեական Հոլորուսութ և Հայոց ցեղասպանության դեպքերը. եթե հանցագործների կողմից առկա էր հայերին և հրեաներին՝ որպես առանձին մարդկային խմբերի ոչնչացման մտադրությունը: Նրա պայքարը կոնվենցիայի ստեղծման համար ի վերջո պակեց հաջողությամբ: Կոնվենցիան, որի նախազիծը կազմելու գործում մեծ դեր է ունեցել Ռաֆայել Լեմկինը, սահմանում էր ցեղասպանությունը որպես միշազգային հանցագործություն, իսկ կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածում նշված ցեղասպանության իրազործման համար հիմք հանդիսացող բոլոր 5 գործողությունները առկա էին Հայոց ցեղասպանության իրազործման ժամանակ, ինչը փաստում է այն մասին, որ կոնվենցիան կազմելիս ցեղասպանության դասական օրինակ է դիտարկվել հենց Հայոց ցեղասպանությունը:

POGHOSYAN NAREK
(AGMI)

RAPHAEL LEMKIN'S ACTIVITIES AIMED AT THE ADOPTION OF THE
CONVENTION ON THE PREVENTION AND PUNISHMENT OF THE
CRIME OF GENOCIDE AND ARMENIAN GENOCIDE

This article illustrates that Lemkin emphasized the need for the adoption of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide by the example of Armenian genocide to exclude the possibility of leaving criminals unpunished. According to him, the absence of a convention that allowed Turkish criminals to escape punishment, and their punishment was carried out by young Armenian avengers. Lemkin's struggle for the establishment of the Convention was finally crowned with success. The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, that was adopted by the United Nations General Assembly on 9 December 1948 defines genocide as international crime. The 5 acts referred to in Article 2 of the Convention took place during the Armenian Genocide, which proves that Armenian Genocide is considered a classic example of Genocide during the compilation of the Genocide Convention.